

szál végig égett. De hadd beszéljenek magok a szenátor urak. Vadászi László szenátor néhai Meggyaszai Mihály szenátor csapóutcai háza árveréséről írja: „Előbb 1000, azután 800 rh. frton kezdtem dobszóval licitálni. Amikor osztán Szikszai Sámuel, Szőke György, Oláh János, Meggyaszai István és Pintér István kezdték a háznak árát apródonként feljebb-feljebb verni, mindaddig, míg a *licitacio ideje meghatározására gyűjtött darab gyertya elalvásakor* a ház 1011 rh. frton Pintér István uramon maradott“. (Rel. 316:1785.) — Hatvani Mihály másik tanácsnok, — Hatvani István professzor öccse — jelenti Laky Adám háza árveréséről: „1785 okt. 11-én 9 órakor hozzákezdettem a ház licitálásához. *Gyertyát gyűjtattam* és mellé rendeltem eskütt Micskei uramat és proclamáltattam a házat Balogh dobos hajduval 600 von. frton a T. N. Tanács rendelete szerint. Ifju Laky Adám, Lévai András gömbköltő és Ladányi János verték egymásra. Ifju Laki ur 1400 frtos ígétét érte a csendítés tiz óra után öt minutával, amikor t. i. *az égő gyertya elaludott*“. (Rel. 253:1785.) Megvan-e még valahol ez a szokás?
Zoltai Lajos.

NÉP NYELV, NÉPHAGYOMÁNY.

A magyar parasztság szerelmi élete.

(Kritikai és módszertani vizsgálódás.)

1932 nyarán Nyíren és Rétközön végeztem néprajzi kutató munkát, s e munkának egyik eredményeképpen írtam meg az ajaki nép szerelmi, lakodalmas szokásairól szóló leíró-tanulmányomat. Már a gyűjtött anyag átvizsgálásakor bizonyos belső elégtelenség fogott el s ez az elégtelenség írásközben egyre nőtt. Az anyaggyűjtést elégtelennek, *csak* néprajzi érdekességeket megfigyelőnek, tehát egyrétűnek tartottam, a kérdés földolgozás módszerét sem tarthattam helyesnek. Minthogy azonban egyéb anyag a felgyűjtötnél nem állott rendelkezésemre, kénytelen voltam a megírás módját úgy ejteni, hogy legalább valami életszerű valóság kerekedjék ki a lejegyzett tényekből. A szokásanyag leírása után nem volt módomban kétségeimet, kritikai aggodalmaimat elnyomni, ebben a rövid kritikai és módszertani tanulmányban igyekszem tehát leszögezni azokat a szempontokat, amelyek — úgy hiszem — nem hagyhatók figyelmen kívül a paraszti szerelmi élet vizsgálá-

lásakor. Ez a tanulmány ily módon szorosan csatlakozik az ajaki nép szerelmi életéről szóló tanulmányomhoz: egy régibb állomásnak kritikai vizsgálata, s a tanulmányíró úgy véli, hogy ez a kritikai vizsgálat nemcsak önmagának bírálátát, szempontjainak alakulását jelzi, hanem gondolatot ébreszt a magyar néprajz munkásaiban is, kik e kérdéskomplexummal foglalkozni kívánnak.

A népi kultúra mai kutatói, akik nem elégednek meg szokások, tényecsoportok egyszempontú leírásával, értelmezésével, hanem a szokások benső összeshívódottságát, a népi kultúra immanens szellemét kutatják, ezt a bonyolult függvényrendszert, melynek tagjai összefüggésükből ki sem szakíthatók naív erőszakosság nélkül, ezek a kutatók valóban bizonyos lemondó elégtelenséggel, elkedvetlenedéssel olvashatták az ajaki nép szerelmi életéről, lakodalmas szokásairól szóló tanulmányt. Hiszen a szokásformáknak, a paraszti szerelemnek ilyen leírása lényegében nem különbözik az eddigi leírásoktól. Talán az tetszetik jelentősebb módszertani lépésnek, hogy nem a leánykérésnél kezdi a szerelmi élet leírását, hanem a megismerkedés pillanatától egészen a vénlány-csúfoló kongatók szokásáig, s a leírásban igyekszik teljes tárgyilagossággal a háttérben maradni, hogy megjegyzéseivel ne zavarja előadásának életszerűségét. Talán az efféle előadásmód, a leírásnak ilyesféle stílusai megoldása mellett — szépen igazolják Győrfy, Kiss Lajos munkái — lehetne szót emelni, hiszen az ilyen előadásmód jelenti valahogyan a népi kultúra immanens megközelítését a leíró néprajzban, bár a növellisztikus önkényesség felé vivő veszélyeiről sem feledkezhetünk meg. A kérdésnek azonban most ez a jelentéktelenebb része. A leírásnak s a mögötte rejlő fölfogásnak módszertani alaphibája van. Helyes, hogy a gyűjtő a kutatást kiterjesztette a szerelmi élet kezdeteire, magára a szerelmi időszakra a házasságig, — ha ily következetesen még nem is, de már történtek erre kísérletek a magyar néprajzi irodalomban, — ma már mégsem hiheti, hogy ezzel a paraszti szerelmi élet egyik jelentős részének problematikáját jelentős anyagközléssel és módszertani újítással a megoldás felé segítette. Maga az anyagközlés — eltekintve a formai megoldásoktól — érdemes néprajzi munka lehet, elősegíti a népismeret teljességét: az itt közölt leíró-tanulmány is olyan község s tágabban: olyan táj szokásanyagának egy részét ismerteti hűséggel, amelyről eddig biztos tudomásunk nem volt. (Szabolcs vármegyéről szóló monográfia közöl ugyan lakodalomleírásokat, persze telitömökve

vőfélyrigmusokkal, fölösleges és általános részekkel: nagy hasznát senki nem veszi). Tehát a leírás anyaga: az egyéb tájak szokásaival megegyező, azoktól eltérő részletek ismertetése mindenestre elősegíti, hogy a magyar szokásanyag térképe valamikor elkészüljön. Az anyagban meglévő ilyen érdem azonban nem tehet feleslegessé módszertani aggályokat, amely aggályok majd az anyaggyűjtés nagy hiányaira is rámutatnak.

Ez az önkritikai vizsgálódás ugyanis *egy* tanulmányon keresztül rá kíván világítani a magyar néprajzi irodalom eljegyzés-, lakodalom-leírásainak alaphibáira, anyagbeli fogyatékoságára. Nem is ott a hiba, hogy ezeket a szokásokat úgy írják le, ahogy leírják, (több-kevesebb pontosság, az előadásmód élénksége, vagy lazasága most nem vehető figyelembe), a hiba az, hogy *csak* a lakodalmi szokásokat dolgozzák fel. Kutatóink tán úgy gondolták, hogy e szokások, mulatozások, vőfélyrigmusok leírásával kimerítik a magyar parasztság egész szerelmi s szűkebben: egész szexuális problematikáját. Ezt mutatja a lakodalmas szokások iránti egyoldalúnak nevezhető érdeklődés és a népi szerelmi élet nagy kérdés-anyagának majdnem teljes elhallgatása. Már a jó Edvi Illés Pál 1827-ben nagyjából hasonló módon úgy egészíti ki (l.: Edvi Illés Pál: A' Magyar Parasztok' lakodalmi szokásaik., Tud. Gyűjt., 1827. XII. k. 1*—25 l.) egy B. S. jelzésű gyűjtőnek a gömörmezei parasztlakodalomról szóló leírását (B. S.: Rövid rajzolatja a' paraszt lakodalomnak Gömörben., Tud. Gyűjt., 1827. III. k. 38—54. l.), ahogy lassan, egyre határozottabban megmerevedő szerkezettel, módszertani felfogással a lakodalmi szokás-leírások kialakultak. A legújabb munkák (l. pl. Vosáhlo F. Lipót: Mosonmegyei német lakodalmas szokások, Dombóvár, 1931., 100. l. [!]) rendszertelenül megírt összehasonlító tanulmányát, vagy Bálint Sándor: Lakodalmi szokások Szeged-Alsóvároson, Szegedi Alföldkutató Biz. Ktár: 15. sz. pontos, de az alább részletezendő okoknál fogva egysíkú, régi nyomokon járó leírása) sem árulják el az érdeklődés egyetemességét, könnyen megelégednek az összehasonlítás filológiai s a leírás adatközlő, anyaghelyesbítő eredményeivel.

Pedig immár a magyar kutatók, azok, akik a népi kultúra, népi társadalom struktúráját, motorikus erőit, legbensőbb tendenciáit ismerni akarják, nem zárkozhatnak el tovább a parasztságunk szerelmi életének, sexualitásának részletekbe menő megvizsgálásától. Külföldön persze már régóta

folyik a kutatás, a jelentős sexuológiai munkálatok (v. ö. pl. Havelock Ellis és iskolája, Freud és a fejlődő, átalakuló pszichoanalízis) nemcsak a szociológiai vizsgálódások területét bővítették, hanem új, ha még sokban vitatható etnológiai alapvetésekhez, értelmezésekhez vezettek (l.: S. Freud: Totem und Tabu, E. v. Sydow: Primitive Kunst und Psychoanalyse — erősen vitatható eredmények! — s különösen Malinowski művei, pl. Sex and Repression in Savage Society, The Father in Primitive Psychology és The Sexual Life of Savages in North-West Melanesie). Távol áll tőlünk, — a felsorolt külföldi szerzők erre engednének következtetni, — hogy a pszichoanalízis módszertani eljárását kívánnánk alkalmazni, vagy pszichológiai, filozófiai felfogásmódjukat kívánnánk a magyar népi kultúra értelmezésére felhasználni: kiindulásuk és egész metodikájuk hibáit jól látjuk, bár igazolt feltevéseiknek alkalmazását szükségesnek véljük. A pszichoanalízis a priori szempontjaitól, sokszor szélsőséges gyakorlatától való jogos idegenkedés azonban nem szolgálhat könnyű alkalmat a paraszti szerelmi élet figyelmen kívül hagyására. A sexuális, szerelmi életnek a „primitív“ és paraszt-kultúrák szerkezetében való nagy jelentőségét nyomósan példázza R. Thurnwald hatalmas munkája: Die menschliche Gesellschaft, Bd. II. Hogy a sexualitás egy ilyen primitív — maradjunk ez általános megnevezésnél — kultúraformában mennyire, milyen erős hangsúllyal része az élet egészének, azt nagy anyagú részletmonográfiák szépen bizonyítják; így Curt Sachs: Eine Weltgeschichte des Tanzes, Berlin, 1933., c. nagy apparátusú könyvében l.: pl. a 61. l., ahol a termékenységi nemi-táncok egész kozmikus összefüggésrendszerére is rámutat s egész munkájából kitetszik, hogy a táncrea, de az egész kultúra szerkezeti képére milyen kikerülhetetlenül rányomja a maga bélyegét a nemiség.

A magyar néprajzi irodalomban eddig még kísérlet sem történt, hogy népünk szerelmi, sexuális cselekvéseit, törekvéseit megismerhessük. Szokás-elemzések, régi jogformák maradványainak (nőrablás) vizsgálata ad némi, csak nagy általánosságban hasznosítható útbaigazítást népünk szerelmi életének multja felé. A jelent a leánykérő, lakodalmas szokásokból persze alig következtethetjük ki, s e szokások a nép szerelmi életének különben is kis területére vonatkoznak, az egész kérdés komplexumában nincs eligazító jelentőségük. Tán akkor vennénk nagyobb hasznát ezeknek az oly nagy tömegben megjelent leírásoknak, ha nem hagytakoznának mereven a csak

„néprajzi“ szempontokra. Ma már jól tudjuk, hogy az úgynevezett néprajzi szempontok önmagukban éppen nem elegendők a népi kultúra egyes jelenségeinek megmagyarázására: a lakodalom leírásban a vőfélybot, az ételfélék, versek mellett jelentős szerepet kellett volna juttatni a szociológiai szempontoknak, a nép szexuális igényeinek, fizikai készütségének, stb., stb. Az ilyen leírások, ha nem is merítették volna ki a fölvetődhető kérdéseket, mégis jó útmutatók, magyarázók lettek volna a szerelmi élet egészének kutatói számára. Azonban ez nem történt meg. A csírázó, születő szerelem, a házasság előtti szerelmi élet s a házasság szerelmi, szexuális problémái ennek a szerelemnek a társadalom alkatával, törvényszerűségeivel, a népi kultúrával való összefüggései jórészt ismeretlenek előttünk. Mindezekre, mint valami hasadékon át, néha egy futó villanás világít rá a babonákon keresztül. Rétközön, Balsán tartotta magát az a szokás, hogy a kölest vető gazda megmarkolászta a penis-ét, hogy a termés jobb legyen, s a madarak se bántsák a vetést. (Saját gyűjtésből.) Ilyen s ehhez hasonló hiedelmek — sok anyagot találhatni az Ethnographia közléseiben — mutatják, hogy népünk szexuális életének vizsgálata bizonyos fokig megközelíthető a babonaságok, mágikus hiedelmek felől is, s mutatja azt a mély és ősi összeszövődöttséget is, ami a kultúra és a szexuális élet között szükségképpen fennáll. A babonák adta magyarázatok, következtetési lehetőségek azonban legtöbbször szerfölött bizonytalanok, hézagosak, hiszen sokszor ép e mágikus hiedelmek jobb magyarázásaért kellene népünk szexuális életéhez fordulunk. (Itt jegyezzük meg, hogy Róheim Géza könyvét — Magyar néphit és népszokások — is sokkal pontosabb kritikai vizsgálat alá vehetnők népünk szexuális életének ismeretében: nemcsak a módszer felől lehetne ellenőrizni, hanem a tények exakt tudása a részletek kritikai megvilágításához is segítené.) De nemcsak a hiedelmek világát értelmezhetnénk módszeresebben, nagyobb bizonyossággal a szerelmi, szexuális élet ismeretében, hanem egész népi kultúránkat, azt az elvonást, melyet magyar léleknek, magyar alkatnak nevezünk életszerűbben, a maga teljes valóságában közelíthetnénk meg. A magyar parasztlélek alapvető vonásainak sajátos, egyénítő színeit jelentősen alakítja népünk szexuális életfolytatása is, a másodlagos alkati vonások konfigurációi, a néplélek különös és esetleges jegyeinek elválasztása mind-mind igénylik népünk szerelmi, szexuális életének pontos ismeretét.

Vegyük tehát fontolóra végül is: milyen kérdésekre kell

feleletet találunk, milyen területen kell a magyar néprajz-tudománynak kutató munkát végeznie, hogy a magyar parasztság szerelmi, sexuális életének ismeretéhez jussunk. Az egész kérdéskomplexumot röviden négy csoportra oszthatjuk:

- a) fiziológiai
- b) lelki
- c) szociális
- d) történeti problémák.

Mondani sem kell, hogy ez a szétválasztás kissé önkényes, hiszen e csoportok szervesen kapcsolódnak egymáshoz, a csoportok között számtalan az alig kielemezhető átmenet: pusztán külső, gyakorlati szempontok javallják ezt a szétbontást. Az is természetes, hogy a problémákat — azok anyagának ismerete nélkül — csak fölvetjük, s a megoldást még csak jelezni sem merjük: csak az anyag birtokában alkothatnánk meg valóminő konstrukciót.

a) Fiziológiai kérdések. A szüzesség férfiaknál, nőknél. A házasság előtti nemi élet, — van-e? (gondoljunk a szépirodalom annyira eltérő tudósításaira!) A nemi készség fiziológiai értékelése: a párválasztás fiziológiai feltételei, mekkora jelentőséget tulajdonítanak a testi felkészültségnek? Fiziológiai hatások a szerelmi életben; milyen formákban jelentkeznek? (tánc, fonóka, játék, egész közvetlen érintkezés, stb.) A szerelmi csábítások fiziológiai formái (most ne csak a babonás varázslásokra gondoljunk.) A jegyesség idejének sexuális formái: van-e nemi érintkezés, tilalmak. A házaselet szerelmi, sexuális kérdései: a nemi érintkezés időpontjai, tilalmi idők, a közösülés-formák. A sexuális beállítottság, odaadás. Nemi hűség a házasságban. Vannak-e perverzitás-félék? Sexuális szemérem. A család és a gyermek: a nemi élet gyerekekre irányított-e vagy sem? A terhesség-elhárító eszközök, ezek fiziológiai hatásai.

b) Inkább lelkinek nevezhető problémák. Ide kerülnének a tágabb értelemben szerelminek nevezhető kérdések, a sok, árnyalatokban eltérő individuális esetek lelki alapirányulásai. Így elsősorban a lelki gátoltság, gátolatlanság, a szemérem, szemérmetlenség kérdései. Mit jelent népünk szerelmi életében a szemérmesség, szemérmetlenség? Valószínű, hogy egész más értelmezés kerekednék ki a felgyűjtött anyagból: egyebünnen ismeretes adatok, tények azt bizonyítják, hogy népünknek — mint általában minden paraszti s primitívebb kultúrfokon álló népnek, — egészen más fogalmai vannak a szemérmességről,

szemérmetlen viselkedésformákról. Másféle megkötések, nem elsősorban szexuális jellegűek, motiválják népünk szemérmes, vagy szemérmetlen magatartását. (Igy Arany János sokat emlegetett magyar paraszti szemérme is inkább egyéni alkatából következik s nem a nép szemérmesség-formáiból.) E csoportba tartozik még a szerelmi érdeklődéskeltés lelki motívum-anyaga; a pszichikai tisztaság, hűség, hűtlenség házasság előtt és után. A házastársak, szerelmesek lelki összefonódása: milyen formákban jelentkezik ez? itt találhatjuk természetesen a legtöbb esetleges momentumot, egyszeri jelenségeket, a legnehezebben megközelíthető árnyalatokat — de a lelki beállítottság alapirányaira mégis elegendő következtetési anyagot kaphatunk. Ide soroljuk még — jobb híjján — a szerelmi és szexuális életre vonatkozó hiedelem-anyagot, (mágikus, elhárító, előidéző) varázslásokat, a szerelemről, szexuális életéről vallott értelmi felfogásmódot. Nehezebben megközelíthető és egyéni esetekre bomló az érzelmiség természete: érzelmi tempó; mélység, merevség, lelki frigiditás, stb.

c) Társadalmi, szociális kérdéscsoport. Az alapprobléma: a primitívebb kultúrákban s még a mi népi kultúránkban is erősen élő, formáló közösségi erő, a közösség törvénné merevedett szokásai, hagyományai hogyan szorítják mederbe, hogyan formálják a szerelem, a szexuális érintkezés mindig egyéni változatú eseteit? Milyen korlátokat jelent s milyen jövőt megszabó szerepe van a közösség, a törvény szellemének a bizonytalan fejlődésű, alakatlan egyéni esetekben? Hol van a harmónia, vagy a törés a házasság előtt s utána is a közösségnek és az egyén szerelmi életének érzékeny viszonyában? Ennek a meggondolásnak figyelembevételével kutatandók népünk szerelmi szokásai, hagyományai, egy-egy község, vagy tájegység azonos közösségi felfogása a szerelem, sexualitás kérdésében. Ez alapproblémán túl a szociális kérdéscsoport-hoz tartoznak még a párválasztás szociális előfeltételei, gazdasági irányító erők, társadalmi, tekintélyi viszonylatok szerepe. A férj és feleség viszonyának, a hűségnek, hűtlenségnek társadalmi jelentkezései, hatásai. A család szerepe a szerelmi élet, sexualitás irányításában. Ide tartozik a falusi prostituáltak („szömély“ l.: Kiss Lajos: Népünk és Nyelvünk, V. 7—9.:130—133.) szerepe a nép szexuális életében, társadalmi helyzetük, hatásuk. Az „esetek“ leány-anyák helyzete, társadalmi megítélése. Ehhez a csoport-hoz kell kapcsolnunk a városnak, a városi életnek alakító, jó-részt rontó, betegségeket adó szerepét népünk nemi életében.

A városi hatás persze nemcsak fiziológiai természetű lehet, hanem átalakító hatása népünk szerelmi életének minden mozzanatára kiterjedhet. Az újabban sokat vitatott *egyke* kérdése.

d) A történetinek nevezett csoport. A szerelmi szokások, hagyományok, a közösségi felfogás történeti elemzése — amennyire ez lehetséges. Ugy véljük, hogy e csoportba osztható be népünk szerelmi, szexuális életére gyakorolt nyugateurópai és méginkább középeurópai hatás-anyag — ha ugyan e hatások kikutathatók.

E rövid vázlat közel sem akarja igényelni még a fölvethető kérdések teljes elsorolását sem. Csak futó kritikai pillantást vetettünk a magyar néprajzi irodalom e nagyon is hiányos részére és durva, nagy vonásokban fölvezeltük a kutatandó terület problémakörét. Azt is jól tudjuk, hogy a népi társadalomnak, kultúrának éppen ez a területe tán a legnehezebben megközelíthető, s a teljes, egész országra kiterjedő gyűjtőmunka szinte lehetetlennek tetsző feladat. Ezért nem akartuk még csak érinteni sem *magának a fölgyűjtésnek* módszertani kérdéseit — különben is minden gyűjtőmunka állandó egyéni alkalmazkodást, immanens beleélést kíván a kutatótól. Viszont talán sikerült indokolttá tenni minden nehézség, akadály ellenére is ennek a kutatásnak jelentőségét népi kultúránk, társadalmunk egyetemére. A szemérmes meghallgatás, az érdeklődés szándékos kikapcsolása nem vallana tudományos gondolkodásra.

Ortutay Gyula.

Rétközi mese.¹

Eccer vót egy szegény ember, aztán annak a szegény embernek vót egy felesége. Két lovával ément világot tróbalni. És mielőtt el akart menni, felírt mindent, ami vót a háznál. És útnak indút. Azt nem írta fel, hogy a felesége otthon viselős vót. Hét év múlva majd ment hazafele a szekérrel, nagyon meg vót rakva a szekér. Belement egy kis pocsojába, ott elakatt a szekér, és nem bírta kihúzni a ló. És odament egy nagyon fekete ember és aszonta neki: „Mit adol te szegény ember, ha kiemelem a szekeredet ebből a sárból?” Az ördög azt mongya: „Add ne-

¹ Ez a mese a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma kiadásában megjelenendő mesekönyvemnek (Nyíri és rétközi mesék) egyik darabja. A mesetípus ismeretes Magyarországon is. Összehasonlító vizsgálatával N. P. Andrejev foglalkozott: Die Legende von Rauber Madej, FFC. 69., Helsinki, 1927.